शकः सौम्या। स्वस्थानकोन्नतो याम्या। तन्मत्स्यात् पूर्वापरे। प्रथमं माच्छायाग्रदर्शने दिग्ज्ञानसुक्रम्। इदानीमथवैकस्मादपि भाग्यतः। तच्चैवम्। अभीष्टकाले शङ्कोर्भाग्यं चिह्नयित्वा तस्माच्छायाया वक्ष्यमाणप्रकारेण भुजं कोटिं चानीय भुजकोटिमिते शलाके गृहीत्वा शङ्कुमूलादुयथादिग्गतां कोटिशलाकां छायाग्राद्व्यस्तदिग्गतां भुजशलाकां च तथा भुवि न्यसेद्यथा शलाकाग्रयोः संयुतिः स्यात्। एवं कृते सति कोटिः प्राच्यपरा दिग्भवति। बाहुश्च याम्योत्तरा। अत्रोपपत्तिः। अहोरात्रवृत्ते इष्टानाडीघटिकानामग्रे पूर्वाह्णे समभण्डलेन यावदन्तरं तावदेवापराह्णे तावतीनां घटीनामग्रे भवति। अतस्तच्छायाग्रबिन्दुभ्यां दिग्ज्ञानमुपपद्यते। परं तत्कालान्तरेण यदर्कक्रान्त्यन्तरं तेनान्तरितं भवति। अतस्तत् सम्भेयम्। तच्चैवम्। तस्मित् काले यानि कर्णवृत्तान्याकुलानि पूर्वाह्णे यानि चापराह्णे तेषामन्तरं कार्यम्। तत्र लाघवार्थं तत्कालक्रान्त्योरेवान्तरं कृतम्। ततोऽग्राकरणायानुपातः। यदि लम्बज्याकोट्या त्रिज्या कर्णस्तदा क्रान्तिज्यान्तरेण किमिति। अत्र लम्बमग्रान्तरम्। ततोऽन्योऽनुपातः। यदि त्रिज्याभ्यासार्धे एतावदन्तरं तदा कर्णव्यासार्धे किमिति। अत्र तुल्यत्वाद्गुणकभाजकयोस्त्रिज्याभ्यासे हृते सत्युपपन्नं तत्कालापमजीवयोस्तु विवरादित्यादि। यद्युत्तरमयनं वर्तते उत्तरतोऽर्के चालिते शङ्कोर्भाग्यं दक्षिणतो याति तदोत्तरतश्चालनीयम्। अत उपपन्नमैन्द्री स्फुटा चालितेति। भुजकोटीनामुपपत्तिरग्रे। सन्निवेशमात्रेण दिग्ज्ञानमिव दर्शितम्" प्रमि०।

दिग्ज्या स्त्री दिगंशशब्दे दर्शिते सि०शि०उक्ते दिशांशभेदे।

दिग्दर्शन न० दिशो दृश्यान्तेऽनेन दृश-करणे ल्युट्। १दिग्ज्ञानसाधने यन्त्रभेदे(कम्पास)इत०। २दिशां दर्शने च

दिग्दाह पु० दिशां दाहः। बृ०सं० २१अ० उक्ते उत्पातभेदे तच्छुभाशुभादिकं तत्रोक्तं यथा

"दाहो दिशां राजभयाय पीतो देशस्य नाशाय कृताग्रवर्णः। यस्यारुणः स्यादपसव्यरश्मिः यस्यस्य नाशं स करोति दृष्टः। योऽतीव दीप्तो कुरुते प्रकाशं छायामपि व्यञ्जयतेऽर्कवत् यः। राज्ञो महद्भेदयते भयं सः यस्यप्रकोपं चतजानुरूपः। प्राक् क्षत्रियाणां सनरेश्वराणां प्रागुदक्षिणे शिल्पिकुमारपीड़ा। याम्ये शङ्कोपैः पुरुषैस्तु वैश्या दूताः पुनर्भूप्रमदाश्च कोणे। एवाम्बु शूद्राः सपिजीविनश्च चौरास्तुरङ्गैः सह वायुदिक्स्थे। पीड़ां प्रजन्त्युत्तरतश्च विप्राः पाषण्डिनो वाणिजकाश्च शाल्वाम्(ऐशान्याम्)। नभः प्रसन्नं विमलानि भानि प्रदक्षिणं याति सदामतिश्च। दिशां च दाहः कनकाद्रितो हितायं लोकस्य सपार्थिवस्य"।

दिग्देवता स्त्री दिशां तन्मर्यादानां देवता साक्षिभूतेव। दिशां मर्यादासाक्षीभूतदेवतायाम् "दिग्देवता अतिरजस्तमतिर्न विजानाति" भाग०४।१४।९

दिग्ध पु० दिह-क्त। १विषाक्तबाणे अमरः "हृदये दिग्धदग्धरैरवाहतः" कुमा०। २अग्नौ ३स्नेहे च पु०हेमच०। ४प्रबन्धे अजयपालः। ५लिप्ते त्रि० मेदि०।

दिग्बल न० दिङ्निमित्तं ग्रहाणाम् बलम्। लग्नादौ स्थितग्रहाणां दिग्भेदनियमिते बले यथाह ज्योतिषे "लग्ने सौम्यगुराचार्यौ कुजार्कौ दशमे तथा। द्यूने सौरिश्चतुर्थे तु सितेन्दू दिग्बलान्वितौ"। अत्र कोणदिग्बलित्वनिरासाय लग्नदशमद्यूनचतुर्थपदैः पूर्वदक्षिणपश्चिमोत्तरदिगुपादानम्। लग्ने स्थितौ बुधगुरू पूर्वदिग्बलिनौ यतो राशीनामादौ लग्नं तदयस्तु पूर्वदिश्येव भवति। लग्नात् दशमे स्थितौ कुजार्कौ दक्षिणदिग्बलिनौ यतो लग्नाद्दशमराशिरेव दक्षिणदिशि तिष्ठति। सप्तमे स्थितौ शनिः पश्चिमदिग्बली यतो लग्नात् सप्तमराशिरस्तमेति। अस्तश्च पश्चिमदिश्येव भवति। तथा लग्नाच्चतुर्थे स्थितौ शुक्रचन्द्रौ उत्तरदिग्बलिनौ यतो लग्नाच्चतुर्थराशिरेवोत्तरदिग्भागे तिष्ठति। तद्बलान्वितो ग्रहो दिग्बलीत्युच्यते" एतच्चायुर्दायादिषु बलगणनोपयोगि। यात्रादिषु यथास्थितपूर्वाद्यभेदेनैव ग्रहाणां दिग्बलित्वं ज्यो०त० उक्तं यथा- "प्राच्यां सौम्यगुराचार्यौ याम्यां भास्करभूमिजौ। प्रत्यक् सौरिरदीच्यान्तु सितेन्दू दिग्बलान्वितौ"।

दिग्बलिन् पु० दिग्बलमस्यास्ति इनि। १दिङ्निमित्तबलयुक्ते ग्रहे दिग्बलशब्दे दृश्यम्। २तादृशे राशिभेदे च "ऐन्द्र्यां मातुपराशयस्तु पश्चोयाम्ये सवीर्यौ बलिनौ कुजार्कौ बलयुक् तथैव बलिनः पानीयजाद्योत्तरे" ज्यो०त०

दिग्वदन न० दिग्भेदे वदनं यस्य। प्राच्यादिदिग्भेदेन तत्रस्थितमुखके राशिभेदे। "लग्ने दिग्वदनेऽतिदण्डगमनं प्राच्यादि मूलं विना" ज्यो०त० राशीनां दिग्भेदेन मुखसंज्ञं तत्रैव। "मेषाद्यास्त्रिभमात् त्रयाः